

संविधानसभा

संविधान अभिलेख अध्ययन तथा निक्क्यौल समिति

अल्पसंख्यक तथा सीमान्तकृत समुदायको हक अधिकार संरक्षणसमितिको प्रतिवेदनमा उल्लिखित विषयमध्ये सहमतिका विषयहरूको निक्क्यौल सम्बन्धी प्रतिवेदन, २०७१

संविधानसभा नियमावली, २०७० को नियम ६६ बमोजिम गठित यस संवैधानिक अभिलेख अध्ययन तथा निक्क्यौल समितिलाई सोही नियमावलीको उपनियम (५) र उपनियम (६) को व्यवस्था अनुसार संविधानसभामा रहेको अभिलेख तथा तत्कालिन संविधानसभाले संविधान निर्माणको लागि तयार गरेका दस्तावेज अध्ययन गरी सहमति वा असहमतिका विषय निक्क्यौल गरी विषयगत आधारमा पूर्ण वा आंशिक प्रतिवेदन तयार पारी सभामा पेश गर्ने कार्यक्षेत्र र जिम्मेवारी रहेकोमा उक्त प्रयोजनको लागि सम्बन्धित समितिको प्रतिवेदन, उक्त प्रतिवेदन माथि संविधान सभामा भएको छलफल र उठेका विषयको आधारमा अवधारणा-पत्र तथा प्रारम्भिक मस्यौदा सम्बन्धी प्रतिवेदन अध्ययन समितिले तयार पारेको प्रतिवेदन, २०६७, तत्कालीन संविधानसभामा प्रतिनिधित्व गर्ने २७ दलका नेताको संयुक्त बैठकबाट भएको सहमति र उल्लिखित सबै प्रयासलाई आधार मानी संविधानसभाको तत्कालीन संवैधानिक समितिलाई दिएको सुझाव र निर्देशन लगायतका दस्तावेज र अभिलेखको अध्ययन गरी तत्कालीन संविधानसभाको मिति २०६७/१०/१२ को बैठकबाट भएको निक्क्यौल एवं निर्देशनलाई आधार बनाई सहमति र असहमतिको विषयहरूको निक्क्यौल गरिएको थियो। अध्ययन गर्दा यस प्रतिवेदनमा असहमतिका विषय नदेखिएकोले संविधानसभाको नियामाली, २०७० को नियम ६६ को उपनियम (५) को व्यवस्था अनुसार समितिको विषयको प्रतिवेदन मिति २०७१/२/२२ को निर्णयानुसार संविधानसभा समक्ष प्रस्तुत गरिएको छ।

सि. न.	विषयवस्तु	सहमति भएका विषय	समितिको निक्क्यौल	कैफियत
१.	१. प्रस्तावना	“अल्पसंख्यक, सीमान्तकृत तथा पछाडि पारिएको वा बहिष्करणमा पारिएका समुदायको हक, अधिकारको पूर्ण प्रत्याभूति सहित राज्य व्यवस्थाका हरेक तह र निकायमा सबै वर्ग, जाति, आदिवासी, जनजाति, दलित, तराईवासी, मधेशी, मुस्लिम, अपाङ्ग, धर्म, भाषा, वर्ण, लिङ्ग, वर्ग र क्षेत्रका व्यक्तिहरूको पूर्ण समानुपातिक प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्ने न्यायपूर्ण समावेशी राज्य निर्माणबाट मात्र लोकतन्त्र, कानूनी राज्य, दीर्घकालिन शान्ति, स्थिरता र विकास सम्भव हुन्छ भन्ने कुरालाई स्वीकार गर्दै....”	यो समितिको कार्यक्षेत्रमा नपरेको भए पनि संविधान मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामाग्री हुने भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने।	
२	२. राष्ट्रको परिभाषा	नेपाल एक बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक समानता, स्वतन्त्रता र न्यायमा आधारित..... जातीय विभेद र छुवाछुतमुक्त भाषिक र धार्मिक भेदभावरहित.....संघिय, लोकतान्त्रिक	यो विषय यस अल्पसंख्यक समितिको कार्यक्षेत्रमा नपरेको भए पनि संविधान मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामाग्री हुने भएकोले संविधान	

		गणतन्त्रात्मक, धर्मनिरपेक्ष, पूर्ण समानुपातिकता सहित समावेशी राज्य हो ।	मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	
३	३. राष्ट्रभाषा	<p>(१) देवनागरी लिपिमा नेपाली भाषा नेपाल राष्ट्रको सरकारी कामकाज र प्रान्तिय राज्य वीचको सम्पर्क भाषा हुनेछ ।</p> <p>(२) नेपालका विभिन्न भागमा मातृभाषाका रुपमा बोलिने सबै भाषाहरु राष्ट्र भाषा हुनेछन् र राज्यले सबै मातृभाषालाईसमान व्यवहार गर्नेछ ।</p> <p>(३) प्रान्तीय वा राज्य कार्यकारिणीले आफ्नो प्रान्त वा राज्यभित्र बहुसंख्यक जनताले बोल्ने एक वा एकभन्दा बढी भाषालाई सहमतिका आधारमा प्रान्तिय वा राज्य कामकाजको भाषाको रुपमा चयन गर्नेछ ।</p> <p>(४) अंग्रेजी भाषा अन्तर्राष्ट्रिय सम्पर्क भाषा हुनेछ ।</p> <p>(५) बहिरा नागरिकलाई नेपाली सांकेतिक भाषा प्रयोग र संचार गर्ने हक हुनेछ ।</p> <p>(६) दृष्टिविहिन नागरिकलाई ब्रेल लिपि प्रयोग गर्ने हक हुनेछ ।</p> <p>(७) नेपालभित्र मातृभाषाका रुपमा बोलिने सबै भाषाको पहिचान, अध्ययन, अनुसन्धान, स्तरीकरण, संरक्षण र सम्बर्धन गर्न एक राष्ट्रिय भाषा आयोग रहने छ ।</p> <p>(८) उपधारा (७) बमोजिमको राष्ट्रिय भाषा आयोगको गठन, काम, कर्तव्य र अधिकार एवं कार्यविधि कानूनद्वारा निर्धारित भए बमोजिम हुनेछ ।</p>	यो विषय तत्कालीन संविधानसभाको साँस्कृतिक तथा सामाजिक ऐक्यबद्धताको आधार निर्धारण समितिको कार्यक्षेत्रमा परेको भए पनि संविधान मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामाग्री हुने भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	
४	४. नागरिकता	<p>(१) सबै नेपाली नागरिकलाई आफ्नो बाबु वाआमा वा दुवैको नामबाट नागरिकता प्राप्त गर्ने हक हुनेछ ।</p> <p>(२) नेपाल सरहदभित्र जन्म भएका तर बाबु आमा नखुलेका नागरिकलाई कानूनमा</p>	यो विषय तत्कालीन संविधानसभाको मौलिक हक तथा निर्देशक सिद्धान्त समितिको कार्यक्षेत्रमा परेको भए पनि	

		<p>व्यवस्था भए बमोजिम नागरिकता प्राप्त गर्ने हक हुनेछ ।</p> <p>(३) सबै नेपाली नागरिकलाई आफ्नो वंश, थर वा कैरनका आधारमा नागरिकता प्राप्त गर्ने हक हुनेछ ।</p> <p>(४) राज्यले नागरिकताको प्राप्ति, प्रयोग र समाप्तिमा कुनै पनि नागरिक माथि जाति, आदिवासी, जनजाति, दलित, तराईवासी, मधेशी, मुस्लिम, धर्म, वर्ण, भाषा, लिङ्ग, यौनिक तथा लैङ्गिक पहिचान, राजनीतिक वा अन्य विचारधारा, राष्ट्रिय वा सामाजिक उत्पत्ति, सम्पत्ति, जन्म वा क्षेत्र वा शारीरिक वा मानसिक रूपमा अशक्त वा अपाङ्ग अवस्था वा अन्य कुनै हैसियत जस्ता कुनै पनि आधारमा कुनै पनि किसिमको भेदभाव गर्ने छैन ।</p> <p>(५) तेश्रो लिङ्गी नागरिकलाई आफ्नो लैङ्गिक पहिचान सहित तेश्रो लिङ्गीको नागरिकता प्राप्त गर्ने हक हुनेछ ।</p> <p>(६) नागरिकताको प्राप्ति, समाप्ति, अङ्कित एवं मानार्थ नागरिकता प्रदान लगायतका अन्य विषयहरू कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ ।</p>	<p>संविधान मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामाग्री हुने भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।</p>	
५	<p>५. समानताको हक</p>	<p>(१) सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुनेछन् ।</p> <p>(२) सामान्य कानूनको प्रयोगमा कुनै पनि नागरिकमाथि जाति, आदिवासी, जनजाति, तराईवासी, मधेशी, मुस्लिम, धर्म, वर्ण, लिङ्ग, यौनिक तथा लैङ्गिक पहिचान, भाषा, राजनीतिक वा अन्य विचारधारा वा सामाजिक उत्पत्ति, वा जातीय विभेद र छुवाछुत, सम्पत्ति, जन्म वा क्षेत्र वा शारीरिक वा मानसिक रूपमा अशक्त वा अपाङ्ग अवस्था वा अन्य कुनै हैसियत जस्ता कुनै पनि</p>	<p>यो विषय तत्कालीन संविधानसभाका मौलिक हक तथा निर्देशक सिद्धान्त समितिको कार्यक्षेत्रमा परेको भए पनि संविधान मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामाग्री हुने भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।</p>	

		<p>आधारमा कुनै पनि किसिमको भेदभाव गरिने छैन ।</p> <p>(३) राज्यले नागरिकहरूका बीच जाति, आदिवासी, जनजाति, तराईवासी, मधेशी, मुस्लिम, धर्म, वर्ण, लिङ्ग, यौनिक तथा लैङ्गिक पहिचान, भाषा, राजनीतिक वा अन्य विचारधारा वा सामाजिक उत्पत्ति वा जातीय विभेद र छुवाछुत, सम्पत्ति, जन्म वा क्षेत्र वा शारीरिक वा मानसिक रूपमा अशक्त वा अपाङ्ग अवस्था वा अन्य कुनै हैसियत जस्ता कुनै पनि आधारमा कुनै पनि किसिमको भेदभाव गर्ने छैन ।</p> <p>तर,</p> <p>आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक, शैक्षिक र स्वास्थ्यमा पिछडिएका समुदाय वा वर्गको पहिचान गरी उनीहरूको संरक्षण, विकास र सशक्तिकरणका लागि राज्यले विगतको उत्पीडनको क्षतिपूर्ति सहित सकारात्मक विभेदका आधारमा कानूनद्वारा विशेष व्यवस्था गर्नेछ ।</p> <p>(४) समान कामका लागि कुनै पनि व्यक्तिलाई जाति, आदिवासी, जनजाति, तराईवासी, मधेशी, मुस्लिम, धर्म, वर्ण, लिङ्ग, यौनिक तथा लैङ्गिक पहिचान, भाषा, राजनीतिक वा अन्य विचारधारा वा सामाजिक उत्पत्ति, सम्पत्ति, जन्म वा शारीरिक वा मानसिक रूपमा अशक्त वा अपाङ्ग अवस्था वा अन्य कुनै हैसियत जस्ता कुनै पनि आधारमा पारिश्रमिक लगायत कुनै पनि किसिमको सुविधा प्रदानमा भेदभाव गरिने छैन ।</p>		
६	६. जातीय भेदभाव तथा छुवाछुत विरुद्धको हक:	<p>(१) कुनै पनि व्यक्तिलाई जात, उत्पत्ति, समुदाय, पेशा वा शारीरिक अवस्थाका आधारमा कुनै प्रकारको छुवाछुत भेदभाव गरिने छैन ।</p> <p>(२) कुनै वस्तु, सेवा वा सुविधा उत्पादन वा</p>	सहमति भएकोले मस्यौदाको लागि सविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	यो विषय तत्कालीन सविधानसभाको मौलिक हक तथा निर्देशक सिद्धान्त समितिको कार्यक्षेत्र

		<p>वितरण गर्दा त्यस्तो वस्तु, सेवा वा सुविधा कुनै खास जात, जातिको व्यक्तिलाई खरीद वा प्राप्त गर्नबाट रोक लगाउन वा त्यस्तो वस्तु, सेवा वा सुविधा कुनै खास जात, जातिको व्यक्तिलाई मात्र बिक्री वितरण वा प्रदान गरिने छैन ।</p> <p>(३) कुनै जात, जाति, उत्पत्ति वा शारीरिक अवस्थाका व्यक्ति वा समुदायलाई उच्च वा नीच दर्शाउने, जात, जाति वा छुवाछुतका आधारमा सामाजिक विभेदलाई न्यायोचित ठहराउने वा छुवाछुत तथा जातीय उच्चता वा घृणामा आधारित विचारको प्रचार प्रसार गर्ने वा जातीय विभेदलाई कुनै पनि किसिमले प्रोत्साहन गर्न पाइने छैन ।</p> <p>(४) जातीय आधारमा छुवाछुत गरी वा नगरी तथा कुनै व्यक्तिलाई निजको इच्छा विपरित काममा लगाउन वा कार्यस्थलमा कुनै प्रकारको विभेद गर्न पाइने छैन ।</p> <p>(५) छुवाछुत वा भेदभावजन्य सबै प्रकारका कार्य सामाजिक अपराधको रूपमा कानूनद्वारा दण्डनीय हुनेछन् र त्यस्तो कार्यबाट पीडित व्यक्तिलाई उचित क्षतिपूर्तिको हक हुनेछ ।</p>		<p>भिन्न परेको र उक्त समितिको प्रतिवेदनको पृष्ठ ३१ धारा ९ मा छुवाछुत तथा भेदभाव विरुद्धको हक शीर्षकमा यस सम्बन्धि उपयुक्त व्यवस्था गरेकोले सोही मस्यौदालाई नै संविधानको मस्यौदामा समावेश गर्न तत्कालिन संविधानसभाले निर्देशन दिएकोले सोही वमोजिम गर्न संविधान मस्यौदा समितिको ध्यानाकर्षण गराउने ।</p>
७	<p>७. सांस्कृतिक तथा शिक्षा सम्बन्धी हक</p>	<p>(१) नेपाल राज्यमा बसोबास गर्ने प्रत्येक व्यक्ति, परिवार वा समुदायलाई आफ्नो भाषा, लिपि एवं मानव अधिकार सम्बन्धी विश्वव्यापि मूल्य र मान्यता प्रतिकुल नहुने संस्कृति, प्रथा, परम्परा, रीतिरिवाज र चालचलनहरुको संरक्षण, सम्बर्धन र प्रयोग गर्ने हक हुनेछ ।</p> <p>तर, सार्वजनिक शान्ति र सुव्यवस्थामा खलल पार्ने वा अपराध वा हिंसात्मक कार्य गर्न दुरुत्साहन दिने वा नैतिकता वा विभिन्न जात, जाति, धर्म, भाषा, क्षेत्र लगायतका समुदाय वा सम्प्रदायका वीचको सु-सम्बन्धमा खलल पार्ने कार्यमा</p>	<p>यो विषय तत्कालीन संविधानसभाको मौलिक हक तथा निर्देशक सिद्धान्त समितिको कार्यक्षेत्रमा परेको भए पनि संविधान मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामाग्री हुने भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।</p>	

	<p>मुनासिव प्रतिबन्ध लगाउने गरी कानुन बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।</p> <p>(२) प्रत्येक नागरिकलाई उच्च तहसम्मको निःशुल्क शिक्षा प्राप्त गर्ने हक हुनेछ।</p> <p>(३) सबै धार्मिक, साँस्कृतिक तथा भाषिक समुदायहरूको चाहना अनुसारको शैक्षिक संस्थाहरू स्थापना वा संचालन गर्न पाउने हकलाई सुनिश्चित गर्ने राज्यको दायित्व हुनेछ ।</p> <p>तर, सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा खलल पार्ने वा अपराध वा हिंसात्मक कार्य गर्न दुरुत्साहन दिने वा नैतिकता वा विभिन्न जात, जाति, धर्म, भाषा, क्षेत्र लगायतका समुदाय वा सम्प्रदायकाबीचको सुसम्बन्धमा खलल पार्ने कार्यमा मुनासिव प्रतिबन्ध लगाउने गरी कानुन बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।</p> <p>(४) कुनै पनि शैक्षिक संस्थालाई कुनै खास धार्मिक, साँस्कृतिक वा भाषिक समुदायबाट स्थापना वा संचालन गरिएको कारणबाट राज्यबाट प्राप्त हुने सहयोग प्राप्त गर्नबाट बञ्चित वा भेदभाव गरिने छैन ।</p> <p>(५) कुनै पनि व्यक्तिलाई कुनै खास धार्मिक, साँस्कृतिक वा भाषिक समुदायबाट स्थापना वा संचालन गरिएको शैक्षिक संस्थाबाट शिक्षा प्राप्त गरेको कारणबाट उच्च शिक्षाका लागि सार्वजनिक शैक्षिक संस्थामा भर्ना हुन वा शिक्षा लिनबाट बन्चित गरिने छैन ।</p> <p>(६) कुनै पनि व्यक्तिलाई कुनै जाति, आदिवासी, जनजाति, तराईवासी, मधेशी, मुस्लिम, धर्म, लिङ्ग, वर्ण, भाषा, क्षेत्र वा संस्कृतिको आधारमा राज्यद्वारा संचालित वा सहयोगप्राप्त शैक्षिक संस्थामा भर्ना हुन वा शिक्षा लिनबाट बञ्चित गरिनेछैन ।</p>		
--	---	--	--

८	८. धर्म सम्बन्धी हक	<p>(१) सबै व्यक्तिलाई देहायका धार्मिक स्वतन्त्रता हुनेछ ।</p> <p>(क) कुनै धर्म ग्रहण गर्ने वा नगर्ने,</p> <p>(ख) आफ्नो आस्था अनुसारको धर्मको प्रचलन र अभ्यास गर्ने,</p> <p>(ग) आफ्नो आस्थाको धर्म र धार्मिक विश्वासको प्रचार, प्रसार गर्ने,</p> <p>(घ) स्वेच्छाले कुनै धर्म त्याग वा परिवर्तन गर्ने, र</p> <p>(ङ) धार्मिक संघ, संगठन स्थापना र संचालन गर्ने ।</p> <p>(२) उपधारा (१) को खण्ड (क), (ख), (ग), (घ) र (ङ) मा उल्लेखित धार्मिक स्वतन्त्रताको प्रयोग गर्दा अन्य धर्म वा धार्मिक आस्थामा आंच नआउने गरि गर्नु पर्नेछ ।</p> <p>(३) कसैले कसैको ईच्छा विपरित धर्म परिवर्तन गराउन पाउने छैन ।</p> <p>(४) उपधारा (२) र (३) विपरितको कार्य कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछ ।</p> <p>(५) प्रत्येक धार्मिक सम्प्रदायलाई कानून बमोजिम आफ्नो स्वतन्त्र अस्तित्व एवं धार्मिक सहिष्णुता कायम राखी आफ्नो धार्मिक स्थल र धार्मिक गुठीको सञ्चालन र संरक्षण गर्ने हक हुनेछ ।</p>	यो विषय तत्कालीन संविधानसभाको मौलिक हक तथा निर्देशक सिद्धान्त समितिको कार्यक्षेत्रमा परेको भए पनि संविधान मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामाग्री हुने भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	
९	९. अल्पसंख्यक समुदायको अधिकार	<p>अल्पसंख्यक समुदायलाई देहायबमोजिमको अधिकार प्रत्याभूत गरिएको छ :</p> <p>क) आफ्नो सरोकार रहेका र आफूलाई प्रभावित पार्ने नीति निर्माणमा सहभागिताको हक,</p> <p>ख) सांस्कृतिक सम्पदा, परम्परागत ज्ञान, सीप र प्रविधि सम्बन्धी हक,</p> <p>ग) भाषा लिपी धर्म सम्बन्धी हक,</p> <p>घ) भूमि र प्राकृतिक स्रोत साधन सम्बन्धी हक,</p> <p>ङ) सामाजिक सुरक्षाको हक,</p> <p>च) मातृभाषामा सूचना र संचारको हक,</p>	सहमति भएकोले मस्यौदाको लागि संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	समितिको प्रतिवेदनमा रहेको मस्यौदाको सट्टा अल्पसंख्यक र सिमान्तकृत समुदायलाई प्रत्याभूत गर्नुपर्ने अलग अलग र ठोस अधिकारको सूची मस्यौदामा राख्न तत्कालीन संविधानसभाले २०६६/१२/२० मा दिएको निर्देशन

		<p>छ) राज्यका संरचनामा विशेष प्रतिनिधित्वको हक,</p> <p>ज) आफ्नो समुदायको हित र कल्याणका लागि मौलिक संस्कृति र परम्परा संरक्षणको हक ।</p>		बमोजिम परमार्जन गरिएको ।
१०	१०. सिमान्तकृत समुदायको अधिकार	<p>सिमान्तकृत समुदायलाई देहायबमोजिमको अधिकार प्रत्याभुत गरिएको छः</p> <p>क) राज्यका सबै संरचनामा समानुपातिक प्रतिनिधित्वको हक,</p> <p>ख) सार्वजनिक सेवामा आरक्षण एवं उपस्थितिको विशेष हक,</p> <p>ग) शिक्षा, स्वास्थ्य, सामाजिक सुरक्षामा विशेष अधिकार ।</p> <p>घ) भूमि र प्राकृतिक स्रोत साधन सम्बन्धी हक ।</p>	सहमति भएकोले मस्यौदाको लागि संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	तत्कालीन संविधानसभाको निर्देशन बमोजिम थप गरिएको ।
११	११. राज्यको निर्देशक सिद्धान्त	<p>(१) देशमा उपलब्ध आर्थिक श्रोत र साधनलाई सीमित व्यक्तिहरूमा केन्द्रित हुन नदिई आर्थिक तथा सामाजिक न्याय सिद्धान्तको आधारमा आर्थिक अवसर र उपलब्धिमा सबै जाति, आदिवासी, जनजाति, दलित, तराईवासी, मधेशी, मुस्लिम, अपाङ्ग, धर्म, भाषा, लिङ्ग, वर्ग, क्षेत्र र अवस्थाका व्यक्तिको समान पहुँच, नियन्त्रण र न्यायोचित वितरणलाई नागरिकको अधिकारका रूपमा स्थापित गरी स्वदेशी निजि तथा सार्वजनिक उद्यमलाई प्राथमिकता र प्रश्रय दिई राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई स्वतन्त्र एवं आत्म निर्भर गराउनु राज्यको मूलभूत आर्थिक उद्देश्य हुनेछ ।</p> <p>(२) सबै किसिमका जातीय विभेद र छुवाछुत, धार्मिक, भाषिक, यौनिक वा लैङ्गिक, आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक, शैक्षिक, प्रशासनिक र क्षेत्रीय भेदभाव र असमानता हटाई विभिन्न जाति, आदिवासी, जनजाति, दलित, तराईवासी, मधेशी, मुस्लिम, धर्म,</p>	यो विषय तत्कालीन संविधानसभाको मौलिक हक तथा निर्देशक सिद्धान्त समितिको कार्यक्षेत्रमा परेको भए पनि संविधान मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामाग्री हुने भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	

		भाषा, वर्ण, लिङ्ग, यौनिक तथा लैङ्गिक पहिचान, अपाङ्ग, सम्प्रदाय, क्षेत्र र अवस्थाका नागरिकका बीच एकता र भ्रातृत्वका आधारमा आपसी सौहार्द्रता र सामञ्जस्यपूर्ण सम्बन्धको स्थापना गरी न्याय र नैतिकतामा आधारित स्वस्थ सामाजिक जीवनको स्थापना र विकास गर्नु राज्यको सामाजिक उद्देश्य हुनेछ ।		
१२	१२. राज्यका नीतिहरू	(१) देशको सन्तुलित विकासका लागि आर्थिक लगानी, उत्पादन र उत्पादन सम्बन्धको न्यायोचित वितरण एवं स्थानीयश्रम, सीप, क्षमता र दक्षताको पूर्ण उपयोग गरी सबै जाति, आदिवासी, जनजाति, दलित, तराईवासी, मधेशी, मुस्लिम, अपाङ्ग, धर्म, भाषा, लिङ्ग, वर्ग, क्षेत्र र अवस्थाका व्यक्तिको शिक्षा, स्वास्थ्य, यातायात, आवास, खाद्यान्न र रोजगारी जस्ता आधारभूत कुराहरू प्रदान गरी नागरिकको मर्यादित जीवन बाँच्न पाउने हक सुनिश्चित गर्ने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ ।	यो विषय तत्कालीन संविधानसभाका मौलिक हक तथा निर्देशक सिद्धान्त समितिको कार्यक्षेत्रमा परेको भए पनि संविधान मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामाग्री हुने भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	
१३	१३. परिभाषा र व्याख्या	(क)“अल्पसंख्यक समुदाय भन्नाले कानूनद्वारा निर्धारित प्रतिशत भन्दा कम जनसंख्या रहेका जातीय, भाषिक र धार्मिक समूहहरूलाई सम्झनुपर्छ र सो शब्दले आफ्नै जातीय, धार्मिक र भाषिक विशिष्टता भएको, त्यसलाई बचाइ राख्ने आकांक्षा रहेका, विभेद र उत्पीडन भोगेका समूह समेतलाई जनाउँछ ।” (ख)“सीमान्तकृत समुदाय भन्नाले राजनीतिक, आर्थिक र सामाजिक रूपले पछाडि पारिएका, विभेद र उत्पीडन तथा भौगोलिक विकटताको कारणले सेवा सुविधाको उपभोग गर्न नसकेका वा त्यसबाट वञ्चित रहेका पछिल्लो मानव विकास सूचकांकको	सहमति भएकोले मस्यौदाको लागि संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	तत्कालिन संविधानसभाको निर्णय बमोजिम थप गरिएको व्यवस्था ।

		कानूनद्वारा निर्धारित स्तर भन्दा न्यून स्थितिमा रहेका समुदायलाई सम्झनुपर्छ र सो शब्दले अतिसीमान्तकृत र लोपोन्मुख समुदाय समेतलाई जनाउँछ ।”		
--	--	---	--	--

द्रष्टव्य : संविधानले गरेको अल्पसंख्यक तथा सिमान्तकृत समुदायको परिभाषामा समयानुकूल परिमार्जनको सिफारिस गर्न, ती समुदायहरूको लागि प्रत्याभूत गरिएका अधिकारहरूको कार्यान्वयनको स्थिति अनुगमन गर्न, आवधिक रूपमा हुने राष्ट्रिय जनगणना र मानव विकास सूचकांकको आधारमा अल्पसंख्यक र सीमान्तकृत समुदायको सूचीमा गरिनुपर्ने परिमार्जनको सिफारिस गर्ने समेतका अधिकार क्षेत्र भावी संविधानमा संवैधानिक निकायको रूपमा रहने कुनै एक आयोगमा रहने गरी मस्यौदा गर्न तत्कालीन संविधानसभाले २०६६।१२।२० मा निर्देशन दिएकोले संविधान मस्यौदा समितिले ध्यान दिन उपयुक्त हुने ।

संविधानसभाबाट मिति २०६११२२२ को निर्णयानुसार अल्पसंख्यक तथा सीमान्तकृत समुदायको हक अधिकार संरक्षण समितिको सम्बन्धमा संवैधानिक समितिलाई दिएको सुझाव र निर्देशन

• अल्पसंख्यक तथा सीमान्तकृत समुदायको हक अधिकार संरक्षण समितिको सम्बन्धमा

१. अल्पसंख्यक तथा सीमान्तकृत समुदायको हक अधिकार संरक्षणसमितिको प्रतिवेदन साथ संलग्न प्रारम्भिक मस्यौदाको प्रस्तावना र राष्ट्रको परिभाषा संवैधानिक समितिको कार्यक्षेत्रमा पर्ने, नागरिकता सम्बन्धी व्यवस्था, समानताको हक, सांस्कृतिक तथा शिक्षा सम्बन्धी हक, धर्मसम्बन्धी हक, राज्यका निर्देशक सिद्धान्तहरू र राज्यका नीतिहरू मौलिक हक तथा निर्देशक सिद्धान्त समितिको कार्यक्षेत्रमा पर्ने, राष्ट्रभाषा सम्बन्धी व्यवस्थासांस्कृतिक तथा सामाजिक ऐक्यबद्धताको आधार निर्धारण समितिको कार्यक्षेत्रमा पर्ने देखिन्छ। अल्पसंख्यक तथा सीमान्तकृत समुदायको हक अधिकार संरक्षण समितिको मस्यौदामा समितिको दृष्टिले सम्बन्धित भागमा राख्न सिफारिस गरिएका विषयलाई संवैधानिक समितिले महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामग्रीको रूपमा ग्रहण गरी सम्बन्धित विषयलाई पूर्णता दिने क्रममा ध्यान दिन उपयुक्त हुन्छ। समितिबाट प्रस्तुत उल्लिखित विषयमा सभामा छलफल हुँदा उठेका कुराहरू सम्बन्धित समितिको मस्यौदाबाट निर्णय भई संबोधन हुने भएकोले सभाले यहाँ कुनै निर्णय गरेको छैन।

२. अल्पसंख्यक र सीमान्तकृत समुदायको हक हितको दृष्टिले हेर्दा जातिय भेदभाव र छुवाछुत विरुद्धको हक महत्वपूर्ण रहेकोमा विवाद हुन सक्दैन। यस समिति र मौलिक हक तथा निर्देशक सिद्धान्त समितिले अवधारणापत्र र प्रारम्भिक मस्यौदा सम्बन्धी प्रतिवेदन तयार पार्दा यो हकको प्रत्याभुत गर्ने गरी मस्यौदा तयार गर्नु स्वाभाविक देखिन्छ। यस विषयमा मौलिक हक तथा निर्देशक सिद्धान्त समितिको प्रतिवेदनको पृष्ठ ३१ धारा ९ मा छुवाछुत तथा भेदभाव विरुद्धको हक शीर्षकमा यस सम्बन्धी उपयुक्त व्यवस्था गरेको देखिएकोले उक्त हकको सम्बन्धमा मौलिक हक तथा निर्देशक सिद्धान्त समितिको प्रतिवेदनमा रहेको मस्यौदालाई नै संविधानको मस्यौदामा समावेश गर्न निर्देशन दिएको छ।

३. संविधान निर्माणको क्रममा अल्पसंख्यकको परिभाषा र पहिचान गर्नुको उद्देश्य अत्यन्त न्यून संख्याको कारणले जातीय पहिचान, संस्कृति, भाषा वा धार्मिक आस्था लोप हुने अवस्था भई संकटको स्थितिमा पुगेका समूहको विशेष संरक्षण गर्नु हुन्छ भने सीमान्तकृत वा बहिष्करणको अवस्थामा रहेका समूहको परिभाषा र पहिचानको उद्देश्य उनीहरूको आर्थिक, सामाजिक अवस्थामा सुधार ल्याई सशक्तीकरण गर्ने र राज्य व्यवस्थामा मूल प्रवाहीकरण गर्नु रहेको हुन्छ। आर्थिक सामाजिक न्याय स्थापित गरी सारभूत समानताको अवस्था र स्थिति निर्माण गर्न यस्ता उपायहरू अवलम्बन गरिने हो। परिभाषा र पहिचानको दृष्टिले सीमान्तकृत र बहिष्करणको अवस्थामा रहेका समुदायलाई छुट्टयाउने आधार, मापदण्ड र उनीहरूलाई गर्नुपर्ने संरक्षण र विकासको विशेष व्यवस्थाको प्रकृति समेत समान हुने भएकोले सीमान्तकृत र बहिष्करणको अवस्थामा रहेका समूहलाई अलग गर्नु पर्ने आवश्यकता र औचित्यता देखिदैन। तसर्थ सीमान्तकृत समुदायको परिभाषा र पहिचानले बहिष्करणको अवस्थामा रहेका समुदायलाई स्वतः समेट्दछ।

अतः समितिको प्रतिवेदनको प्रारम्भिक मस्यौदा खण्डको पेज नं. १२ र १३ मा रहेको उपधारा (१) को खण्ड (क) र (ख) मा रहेको स्पष्टीकरणलाई परिमार्जन गर्ने र खण्ड (ग) मा रहेको स्पष्टीकरणलाई हटाई संविधानको परिभाषा र व्याख्या भन्ने भागमा अल्पसंख्यक र सीमान्तकृत समुदायको देहायबमोजिमको परिमार्जित परिभाषा समावेश गर्ने।

अल्पसंख्यक समुदाय - “अल्पसंख्यक समुदाय भन्नाले कानूनद्वारा निर्धारित प्रतिशत भन्दा कम जनसंख्या रहेका जातीय, भाषिक र धार्मिक समूहहरूलाई सम्भन्तुपर्छ र सो शब्दले आफ्नै जातीय, धार्मिक र भाषिक विशिष्टता भएको, त्यसलाई बचाइ राख्ने आकांक्षा रहेका, विभेद र उत्पीडन भोगेका समूह समेतलाई जनाउँछ।”

सीमान्तकृतसमुदाय - “सीमान्तकृत समुदाय भन्नाले राजनीतिक, आर्थिक र सामाजिक रूपले पछाडि पारिएका, विभेद र उत्पीडन तथा भौगोलिक विकटताको कारणले सेवा सुविधाको उपभोग गर्न नसकेका वा त्यसबाट वञ्चित रहेका पछिल्लो मानव विकास सूचकांकको कानूनद्वारा निर्धारित स्तर भन्दा न्यून स्थितिमा रहेका समुदायलाई सम्भन्तुपर्छ र सो शब्दले अतिसीमान्तकृत र लोपोन्मुख समुदाय समेतलाई जनाउँछ।”

४. अल्पसंख्यक समुदायको लागि प्रत्याभुत गर्नु पर्ने अधिकार र सीमान्तकृत समुदायको लागि प्रत्याभुत गर्नु पर्ने अधिकारहरू एउटै प्रकृतिको नभई वेगला वेगलै हुने भएकोले समितिको प्रतिवेदनको पेज नं. १२ देखि १६ सम्म रहेको

अल्पसंख्यक, सीमान्तकृत तथा बहिष्करणमा पारिएकाको अधिकार भन्ने शीर्षक अन्तर्गत व्यवस्था गरिएका प्रावधानहरूको सट्टा मौलिक अधिकार तथा निर्देशक सिद्धान्त समितिको प्रतिवेदनमाथि पछि संविधानसभाले दिने सुझाव र निर्देशनसंग सामञ्जस्य हुने गरी देहाय बमोजिम व्यवस्था गर्न निर्देशन दिएको छ :-

अल्पसंख्यक समुदायको अधिकार : अल्पसंख्यक समुदायलाई देहायबमोजिमको अधिकार प्रत्याभुत गरिएको छ :

- (क) आफ्नो सरोकार रहेका र आफूलाई प्रभावित पार्ने नीति निर्माणमा सहभागिताको हक,
- (ख) सांस्कृतिक सम्पदा, परम्परागत ज्ञान, सीप र प्रविधि सम्बन्धी हक,
- (ग) भाषा लिपी धर्म सम्बन्धी हक,
- (घ) भूमि र प्राकृतिक स्रोत साधन सम्बन्धी हक,
- (ङ) सामाजिक सुरक्षाको हक,
- (च) मातृभाषामा सूचना र संचारको हक,
- (छ) राज्यका संरचनामा विशेष प्रतिनिधित्वको हक,
- (ज) आफ्नो समुदायको हित र कल्याणका लागि मौलिक संस्कृति र परम्परा संरक्षणको हक ।

सिमान्तकृत समुदायको अधिकार: सिमान्तकृत समुदायलाई देहायबमोजिमको अधिकार प्रत्याभुत गरिएको छ:

- (क) राज्यका सबै संरचनामा समानुपातिक प्रतिनिधित्वको हक,
- (ख) सार्वजनिक सेवामा आरक्षण एवं उपस्थितिको विशेष हक,
- (ग) शिक्षा, स्वास्थ्य, सामाजिक सुरक्षामा विशेष अधिकार ।
- (घ) भूमि र प्राकृतिक स्रोत साधन सम्बन्धी हक

५. संविधानले गरेको अल्पसंख्यक तथा सिमान्तकृत समुदायको परिभाषामा समयानुकूल परिमार्जनको सिफारिस गर्न, ती समुदायहरूकोलागि प्रत्याभुत गरिएका अधिकारहरूको कार्यान्वयनको स्थिति अनुगमन गर्न,आवधिक रुपमा हुने राष्ट्रिय जनगणना र मानव विकास सूचकांकको आधारमा अल्पसंख्यक र सीमान्तकृत समुदायको सूचीमा गरिनुपर्ने परिमार्जनको सिफारिश गर्ने समेतको अधिकारक्षेत्र भावी संविधानमा संवैधानिक निकायको रुपमा रहने कुनै एक आयोगमा रहने गरी गरी मस्यौदा तयार निर्देशन दिएको छ ।

अनुसूची- २

संविधान सभा

अल्पसंख्यक तथा सीमान्तकृत समुदायको हक अधिकार संरक्षण समिति र साँस्कृतिक र सामाजिक ऐक्यवद्धताको आधार निर्धारण समितिको प्रतिवेदन अध्ययन उप-समिति ।

१	मा.श्री उषा गुरुङ	संयोजक
२	मा.श्री कुलबहादुर गुरुङ	सदस्य
३	मा.श्री गणेश कुमार काम्वाङ्ग	सदस्य
४	मा.श्री दलजीतवि.के.श्रीपाली	सदस्य
५	मा.श्री ध्यानगोविन्द रञ्जितकार	सदस्य
६	मा. श्री वीरेन्द्र प्रसाद महतो	सदस्य
७	मा.श्री भीम प्रसाद आचार्य	सदस्य
८	मा.श्री मान बहादुर विश्वकर्मा	सदस्य
९	मा.श्री सत्य नारायण मण्डल	सदस्य